

У статті досліджується суб'єкт суспільного розвитку як соціальна цінність українських філософсько-історичних проектів кінця XIX – першої чверті XX століття. Задля адекватного аналізу аксіологічних ієрархій суб'єктів історії, вироблених українськими суспільно-політичними та історіософськими напрямками періоду, пропонується типологія суб'єктів історії відповідно до оцінок значущості їхньої діяльності в суспільних процесах.

Ключові слова: суб'єкт історії, цінність, парадигма, субстанційна та інституційна історіософія, народництво, націоналізм, консерватизм.

Суспільне буття немислиме без його колективних та індивідуальних творців, діяльність яких виступає провідною рушійною силою соціального, визначає спрямування й основні властивості суспільного розвитку. Суб'єкт історії, таким чином, виступає цінністю. Вартість конкретних “авторів” суспільних процесів залежить від місця, яке вони посідають у суспільстві та його історичному русі. Відповідно до розуміння функціонального статусу суб'єкта у справі історичного творення, історіософи визначають значущість конкретних діячів, їх ціннісний статус у суспільному бутті.

Оскільки будь-які цінності є явищами ідеальними, а їх носіями є ціннісні синтезовані образи, маємо можливість виробити класифікацію суб'єкта історії за ступенем впливу діячів на історичний процес і місця, яке їм відведено в ціннісних теоретичних системах. Виділимо декілька основних типів:

1) *суб'єкти-творці*, які здійснюють вирішальний вклад у творення історії, мають найтісніший зв'язок із провідними цінностями суспільного життя і, відповідно, самі виступають ключовою цінністю конкретної історіософської парадигми, а тому сакралізуються нею;

2) *суб'єкти другого плану* – виконавці допоміжної, другорядної ролі (порівняно з роллю суб'єкта-творця) у розвитку суспільства, які оцінюються відповідно до “генеральних” цінностей”, однак самі рідко зараховуються до їх числа;

3) *суб'єкти-учасники*, які відіграють лише епізодичну, хоч інколи й дуже важливу, роль в історичному процесі, а тому оцінюються відповідно до конкретно-історичної ситуації і тієї доліової участі, яка належить цим історичним силам у її розв'язанні;

4) *“негативні” суб'єкти* – активні учасники суспільних процесів, діяльність яких спрямовується проти зусиль суб'єкта-творця або йде врозріз із провідними “суспільними” цінностями (як їх розуміє конкретна історіософська система), а тому сприймаються як антисуб'єкти, позбавлені цінності.

Виділені нами типи суб'єктів історії формують в історіософських концепціях своєрідну аксіологічну ієрархію. Хоч обсяги груп у різних філософських системах нерідко містять значні відмінності, запропоновані типи суб'єктів можна виокремити практично в кожному з теоретичних проектів.

Мета статті застосувати запропоновану вище типологію для аналізу аксіологічної субординації суб'єктів історії, яку було встановлено провідними українськими історіософськими парадигмами кінця XIX – першої чверті XX століть: народницькою, націоналістичною та консервативною.

Протягом зазначеного періоду в українській філософії домінувала народницька парадигма з її основними різновидами: демократично-соціалістичним (найвідоміші представники – М.Драгоманов, М.Павлик, С.Подолінський, М.Грушевський) та націонал-демократичним (І.Франко, Леся Українка, Т.Зінківський, Б.Грінченко, М.Міхновський).

Центральною цінністю і головним суб'єктом-творцем у народництві незмінно виступає народ. Найчастіше його розуміли як етнічну спільноту, що є своєрідною “субстанцією” людської історії, її фундаментальною частиною і головною передумовою існування.

© Пятківський Р. І стійкою соціальною формою, тому, попри можливість зміни складових, він зберігає свою субстанційну ідентичність і утримує у своїй пам'яті (культурі) суспільні здобутки та цінності, не даючи їм загубитись у хаосі історичних змін.

Демократи-соціалісти під українським народом переважно розуміли його трудові верстви, насамперед селянство, вважаючи, що “селянство, демос лягли в основу самого поняття українства; потреби й завдання селянства стали потребами і завданнями української народності” [1, с.228].

Крізь призму сприйняття селянства як цінності “народолюбці” оцінювали придатність інших верств виступити суб’єктом суспільних процесів.

Так, робітництву, як класу в той час нечисленному в Україні, до того ж за національним складом переважно неукраїнському, представники напрямку пророкували роль суб’єкта другого плану за умови його зближення із селянством та перетворення на “живу гілку національного дерева” [2, с.70].

Своєрідно підходили представники народницької парадигми до визначення місця провідних верств у суспільному бутті, стверджуючи, що в попередні історичні періоди Україна втратила власні сильні класи, які стали “елементом чуждymъ народу въ культурномъ и національномъ, а не только экономическомъ отношеніяхъ”, “елементом ненаціональнимъ и даже антинаціональнимъ” [3, с.142]. Свідомо протиставляючи цінності народу та еліти, демократи-соціалісти вважали дії вищих верств антисуспільними і навіть антиісторичними, а тому заперечували можливість елітного шляху державного будівництва України.

Якщо економічну та родову еліту демократично-соціалістична історіософія залишала за межами ціннісної ієрархії українського народу без вагань, то, визначаючи місце в ній інтелігенції, мислителі напрямку зважали на спрямування і характер діяльності її окремих представників. Диференційний підхід розбивав інтелектуальну верству на два табори: “друзів” (служителів) трудового народу і “ворогів”, які його зрадили своєю “працею на панство”. Перших українські мислителі зараховували до другорядних суб’єктів, які хоч і не можуть самотійно грати помітну роль в історії, однак здатні сприяти суспільному розвитку шляхом просвіти простого люду й поступового злиття з ним. Що ж до інтелігента-“зрадника”, то він, як представник ворожої маси еліти, повністю поділяв вирок, винесений народництвом цій групі, – зараховувався до числа антисуб’єктів.

Місце видатної особи в житті суспільства демократи-соціалісти теж визначали відповідно до її здатності виступити виразником інтересів свого народу. Визначна постать, як “продукт свого часу”, на їхню думку, завжди залежить від історичних обставин і оточення, а тому об’єктивно не може стати центральною фігурою суспільного розвитку. Тільки працюючи над упровадженням ідеалів маси, видатний діяч може, як суб’єкт-учасник, приєднатись до утвердження нових суспільних реалій.

Українська народницька історіографія здебільшого негативно оцінювала роль соціальних інститутів у житті українського народу, який вважали “недержавним з природи”, в якому завжди відчувався “брак державного інстинкту”. Тому державу, що є, крім того, “елементом швидше негативним в життю суспільности, народу, ніж творчим, позитивним”, котра “тільки тіснить і гнітить суспільний елемент своєю регламентацією і своєю політикою державности для державности” [4, с.19], не було включено до числа цінностей українського народу і навіть протиставлялося йому.

Українські філософи намагалися створити суспільну концепцію, яка б обґрунтувала можливість запровадження ефективної організації суспільства поза державою, або ж принаймні сприяла встановленню системи влади, діяльність якої відповідала б утіленню інтересів народних низів, його демократичному характеру. Така антидержавна настроєність домінувала в українському народництві та українській суспільній думці загалом. Це був один із проявів феномену так званого “українського нігілізму”, суть якого сучасний дослідник Т.Лютий слушно визначив як “здатність уникати того способу існування, що називається національним буттям, утримуючись на українському ґрунті” [5, с.146].

З-посеред численних представників напрямку, по-суті, лише М.Драгоманов та М.Грушевський дещо уважніше ставилися до питання місця державних установ у суспільному житті. Однак ця тенденція не здобула особливої підтримки серед українських мислителів, аж поки українство не заплатило за своє недостатнє державницьке устремління національною поразкою у визвольних змаганнях у 1917–1920 роках.

Що стосується участі релігії та церкви в історичному процесі, то вона оцінювалась українськими “народолюбцями” позитивно лише в ті періоди, коли сприяла консолідації і духовному розвитку народу (як, скажімо, українське православ'я в козацьку добу), а негативно – у часи, коли духовні інституції накидалися зверху чужими спільнотами.

Підходячи до тлумачення історичного процесу з позитивістських позицій, історіософи напрямку не знаходили місця в ньому для Бога чи будь-якої провіденційної сили. Місце абсолюту в їхніх концепціях посів народ.

Суттєвих змін зазнала народницька аксіологічна система суб'єктів історії в націонал-демократичній історіософії, сформованій на зламі XIX–XX століть.

Ключовою цінністю націонал-демократи проголошували народ, організований як нація. Тільки така народність може, всебічно розвиваючись, виступити активним співучасником світового історичного процесу, зробити свій внесок у неперервний поступ людства як генерального суб'єкта історії.

Однак нація виступає, насамперед, як ідея. Реальними рівновартісними суб'єктами-творцями є інтелігенція та народ. Єднання й спільні зусилля цих складових творять фундамент національного організму, його історичну долю. Національній інтелігенції, яка ототожнювалася з елітою, відводиться важливе місце в суспільному житті будь-якого народу й особливо народу, котрий ще не здобув власної держави. Визнання Т.Зіньківським того, що “...яка не буде погана інтелігенція, хоч би народ мав, виробив які хороші основи життя, а все... має найбільшу вагу в історії народу, вона перед веде і може завести свій народ в вовківню, в вир, в провалле і занепасти його” [6, с.84], стало першим свідченням появи принципово нового підходу в українській історіософії, адже досі про інтелігенцію як головний суб'єкт розвитку соціуму не говорилося. Таким чином, національна інтелігенція, поруч зі своїм народом, поділяє в націонал-демократичній історіософії місце ключової цінності й так само проголошується головним суб'єктом-творцем суспільного буття. Протилежною є доля інтелігентів-“відступників”, котрі зрадили свій народ і поставили себе поза ним: замість повноцінної співучасті у творенні суспільного життя вони прирікають себе на муки сумління та самотності.

Отже, диференціацію інтелігенції націонал-демократи проводили не за її класовою орієнтацією, а за власним національним самовизначенням, залежно від ґрунту, на який спрямована її духовна діяльність. Саме в середовищі інтелігенції та творчих особистостей мислителі напрямку були схильні шукати видатних осіб, які в окремі періоди народного життя виконують важливу місію “будителів” народу й творців нової суспільної реальності.

Сприймаючи селянство і міських робітників як єдиний робітничий клас, а головне – один трудовий народ, що виступає суб'єктом-творцем, націонал-демократи вважали недоцільним особливо наголошувати на якійсь субординації між ними. Замість того, щоб переоцінювати окремі верстви працюючого люду, І.Франко закликав виважено й об'єктивно визначити їхні організаційні та творчі можливості.

Характерно, що усвідомлення ідеалу нації як повноцінного суспільного організму підштовхувало мислителів до заперечення об'єктивної необхідності класової боротьби як “мотору” суспільних перетворень. Іван Франко та Леся Українка висловлювали міркування про доречність сприйняття корисної для нації діяльності вищих верств, а, за певних умов, навіть визнати їх представників важливими учасниками історичних процесів. На жаль, ці поодинокі спроби подолати граничне заперечення цінності еліти залишилися неоціненими прозріннями на тлі пануючої народницької аристократії.

Більш почесне місце у своїй ціннісній ієрархії націонал-демократи відводили соціальним інститутам. У здобутті українським народом власної держави мислителі бачили умову його подальшого розвитку як нації. Одночасно націонал-демократи заперечували

думку про бездержавний характер українського народу. “Нещасливу борню за свою державність – ось що ми бачимо в українській історії, а зовсім не нездатність до державності”, – стверджували вони вустами Б.Грінченка [7, с.74].

Надаючи державі незрівнянно вищий вартісний гатунок, ніж це робили демократичні соціалісти, націонали головним критерієм її позитивної оцінки визначали відповідність її політики національно-соціальним запитам населення.

Таким чином, у націонал-демократичній ідеології чи не вперше з’являється тенденція до подолання звично настороженого, а часто й ворожого сприйняття держави в українській суспільній думці. Політичний соціальний інститут вноситься до аксіологічної системи напрямку, хоча як цінність він там значно поступається вартості нації.

Націонал-демократи визнавали також важливе місце духовних інститутів у суспільних процесах окремих історичних періодів, хоча були далекі від ідеалізації їхньої ролі в цілому. Покликання церкви як суб’єкта-учасника в розумінні мислителів напрямку – сприяти духовному розвитку й національній консолідації народу, виховувати високі етичні принципи в людини як члена майбутнього громадянського суспільства. Однак, високо оцінюючи прогресивність окремих етичних принципів християнства, українські вчені загалом відривали їх від ідеї Бога як причини історичних змін. Їхнє близьке до містичного замилювання стосувалося виключно творчих можливостей нації.

Націоналістична парадигма проголошує ключовою й самодостатньою цінністю націю, яка покликана в боротьбі з іншими націями зайняти гідне місце на світовій арені і, стверджуючи свою “національну місію”, стати активним творцем історичного поступу цивілізації. Тому, на переконання автора концепції чинного націоналізму Д.Донцова, “...все треба глядіти з точки погляду власновладства і могутності нації” [8, с.328].

Головною творчою силою нації виступає її провідна верства (еліта) з ірраціональною “жадобою до панування”, впливові якої “...завдячують своє сформування великі нації” [8, с.276]. Еліта, таким чином, як соціальна цінність, ледь не досягає рівня цінності ключової – нації. При цьому Д.Донцов протиставляв роль еліти та інтелігенції. Еліта – це особлива “правляча каста” творців, наділена відповідними властивостями організатора суспільного життя, тоді як інтелігенція – лише верства інтелектуалів, що зазвичай виступає заручником маси, а тому не здатна до позитивної самостійної участі в суспільному бутті.

Вольовий чинник, як найбільш вартісний у людській природі, Д.Донцов протиставив так званому “інтелектуальному світовідчуванню” народництва. Будуючи новий історіософський проект, Д.Донцов заперечує “традиційні” цінності та ідейні “продукти”, у тому числі піддає негації народ, який народницька ідеологія проголосила “єдиним героєм історії” (М.Грушевський). На переконання ідеолога чинного націоналізму, маса не тільки позбавлена властивостей історичного лідера, але своєю пасивністю, бездарністю й прагненням забезпечити собі мир та добробут часто перешкоджає еліті, як справжньому суб’єкту, реалізовувати суспільно-історичну місію. Тому тільки руки вмілого “різьбяр” можуть, а тому мають право з маси витворити придатний матеріал для провадження історично значимих подій. Абсолютизуючи націю, Д.Донцов стверджував: “Для націй, що

Роман Пятківський. Українські парадигми суб’єкта історії

створять історію, націй здобувців, головною метою є панувати й улаштовувати життя по своїй вподобі, якого б напруження народної енергії це їй не коштувало, з якими б жертвами не було сполучено” [8, с.62].

Визнаючи державу суб’єктом-цінністю, Д.Донцов гостро критикував “обивательський” погляд українських народників і соціалістів, в чістому розумінні “державна була не апарат для досягнення мети нації – лише вигід одиниці” [8, с.62]. Тим не менше, як бачимо з даної тези, мислитель сам “інструменталізував” роль держави. Державний інститут здобуває ціннісне освячення лише в процесі своєрідної ціннісної еманції нації-абсолюту, а значить, суттєво поступається їй аксіологічною субординацією.

Д.Донцов високо оцінював місце релігії і церкви в суспільному бутті та культурному житті людства. Однак до суб'єктів другого плану мислитель відносив лише релігії чи церковні організації, здатні адекватно відповідати на мінливі поклики історії та виховувати в адептів свого віровчення пристрасно сильний характер дійової особи. У цьому відношенні значно привабливішою Д.Донцов визнавав католицьку церкву із сильним інститутом папства, а російське православ'я гостро критикував за виховання у віруючих рабського духу і безмовної покорі перед деспотичною державою, що, зрештою, відділило його від сфери активного життя.

Важливе місце з-поміж численних соціальних інститутів, витворених людством, Д.Донцов відводить армії. І ця теза є цілком очікуваною, оскільки логічно впливає зі змісту та цінностей волюнтаристичної концепції мислителя.

Таким чином, на відміну від народницької історіософії, чинний націоналізм віддавав належне соціальним інститутам у суспільному житті, однак їхня вартість надалі поступалася цінності ключового соціального суб'єкта – нації.

Український консерватизм (П.Куліш, В.Липинський, С.Томашівський, В.Кучабський) вибудував свою аксіологічну піраміду суб'єктів історії, на вершину якої поставив Бога і Державу, а решту учасників суспільного буття розмістив відповідно до цих провідних цінностей.

Українські консерватори вірили, що оформлення нації як органічної цілісності може бути завершеним лише після завоювання народом своєї власної держави. Тільки міцна державна влада зуміє організувати й піднести етнографічний народ до рівня політичної нації – важливого суб'єкта світової історії. Тому, на відміну від українських народників і соціалістів, які ставили інтерес народу вище від інтересів держави, консерватори наполягали на тому, що "...у критичних моментах національного життя, коли в грі доля всього народу, ціле свідоме й політично зріле громадянство повинно стати за своїм урядом, хоч би він багатьом був не до вподоби, хоч би він помилявся в цьому, чи в тому... опозиція проти нього не повинна йти так далеко, щоб разом із урядом вивернулася вся національна справа" [9, с.34].

Ідеалізація місця держави в суспільному бутті супроводжувалася в консерватизмі піднесенням до статусу соціальної цінності Монарха як символу, котрий об'єднує навколо себе еліту і всі суспільні класи, гармонізує їхні взаємини, а отже, є необхідним для існування міцного державного організму.

Однак основним суб'єктом-творцем у консервативній історіософії виступає еліта – організатор суспільного життя й головний гарант політичного, економічного та культурного поступу народу. "Народ приймає те, що йому дають добрі і розумні провідники: добрі – своєю власною внутрішньою вартістю, а розумні – розумінням степені восприимчивости народніх мас", – стверджував В.Липинський [10, с.63]. На цю провідну верству покладається завдання творити нові цінності, будувати, організовувати життя, а головне – втілити в життя державницьку ідею. Тому консерватори зачисляли "національну аристократію" до центральних цінностей українського народу, вважаючи, що тільки представник якісної еліти може, як "герой-державець", стати справжньою видатною особистістю.

Одночасно українські консерватори скептично оцінювали претензії інтелігенції на роль провідника нації, відзначаючи відсутність у її представників достатніх матеріальних і вольових підстав. "Політикуючи" інтелігенція, котра рветься до влади, творить зазвичай "найгірший тип аристократії". Ризикуючи занапастити і себе, і свій народ, вона швидше виступає антисуб'єктом.

Однак роль суб'єкта другого плану, згідно з теорією В.Липинського, зможе виконувати та інтелігенція, котра обмежить свою діяльність якісним виконанням єдино доступної їй ролі в суспільстві – здійснюватиме моральний і духовний провід нацією, чим сприятиме правлінню національної аристократії, що має реальну силу та авторитет для управління [11, с.147].

Допоміжну роль у суспільному бутті можуть здійснювати також класи, як органічні колективи, внутрішньо об'єднані єдиним видом праці та спільною історичною традицією [11, с.193]. Щоб відіграти позитивну роль в історичному процесі, кожен клас повинен творити суспільну дійсність у своїй сфері, забезпечуючи всебічний розвиток нації й зміцнюючи власну державу. Однак найбільш цінним і придатним до історичної творчості фундатором національного організму є хліборобський клас, який є достатньо незалежним матеріально й традиційно відзначається любов'ю до рідної землі.

Необхідним організатором суспільного життя українські консерватори вважали авторитетний церковний інститут, цінність якого вони ставили поруч зі значущістю держави. “Церква – це сила духовна; держава – це сила матеріальна. Не може сила матеріальна обійтись без сили духовної і не може держава обійтись без церкви, без релігії, без її вищого духовного благословення і моральної санкції для своїх виконаних завдань”, – писав В.Липинський [10, с.18]. Одночасно мислитель негативно оцінював релігійні вчення й ті духовні організації, що накладалися силою чи протистояли традиційним віруванням народу, які розбивають його цілісність [10, с.75–76].

Яскравим свідченням високої оцінки в українському консерватизмі ролі релігії та церкви в житті суспільства стала розробка С.Томашівським проекту держави у формі клерикальної дуалістичної монархії.

Позитивно оцінюючи всі соціальні інститути, діяльність яких сприяє збереженню та процвітанню держави, теоретики українського консерватизму, на відміну від народницьких історіософських концепцій, які недооцінювали вагу армії в суспільному бутті, вважали її вкрай важливим і цінним елементом суспільної структури, що інколи виступає вирішальним учасником історичних подій. Ця тенденція набула ідейного завершення в концепції мілітаристської монархії В.Кучабського.

Як бачимо, український консерватизм детально розробив концепцію суспільства як соціальної системи, що функціонує завдяки тісній взаємодії осіб та соціальних інститутів, чітко визначив місце кожного суб'єкта в розвитку спільноти. Це єдиний з-поміж українських напрямів досліджуваного періоду, в аксіологічній ієрархії якого держава як цінність посідала ключове місце.

Підводячи підсумки, підкреслимо, що аксіологічну якість конкретних соціальних суб'єктів українські мислителі визначали відповідно до розуміння їхньої ролі та значення в розвитку суспільства. У будь-якій історіософській концепції позитивно оцінюються лише ті колективні та індивідуальні історичні “актори”, діяльність яких спрямована в річище інтересів і творчих зусиль головного суб'єкта-творця, що одночасно виступає ключовою цінністю даної філософської системи.

Так, якщо в демократично-соціалістичному й націонал-демократичному напрямках “позитивними” суб'єктами історії виступають лише ті соціально-історичні сили, діяльність яких сприяє творчим зусиллям народу-нації й реалізації його інтересів (трудова верства, насамперед селянство, а також “демократична” інтелігенція), то у філософії чинного націоналізму Д.Донцова носіями суспільних змін є ті історичні одиниці, що, прислухаючись до своїх ірраціональних поривів, реалізують свої цілі в історичному про-

Роман Пятківський. Українські парадигми суб'єкта історії

цесі й збільшують сили нації (насамперед представники еліти). Консерватизм, навпаки, ідеалізуючи цінність соціальних інститутів, оцінює діяльність різних типів соціальних суб'єктів відповідно до їх ролі в забезпеченні існування держави. Вирішальними творчими силами тут виступають державницькі суспільні елементи (у першу чергу еліта і “герой-державці”), а також духовні організації, діяльність яких зміцнює сили політичної нації.

Відповідно антисуб'єктами (“деструктивними” суспільними силами) в демократично-соціалістичній історіософії виступають державна й церковна влада, “пани” і недемократична інтелігенція; у націонал-демократів – чужі соціальні інститути та їх еліти,

інтелігенти та представники майнових верств, які зраджують національні інтереси свого народу; у чинному націоналізмі Д.Донцова – історичні сили, які не беруть активну участь у “тесанні” історії, не сприяють посиленню своєї спільноти та накопиченню метафізичного чинника волі (пасивна маса); у консерватизмі – антидержавницькі сили, які перешкоджають творенню й органічному існуванню політичної нації. Як антицінності, ці суспільні сили протиставляються сакралізованому у межах цих історіософських концепцій суб’єктам-творцям.

Як показало дослідження, провідні українські ідеологічні та історіософські парадигми у своїх аксіологічних системах протиставили соціальний суб’єкт (народ чи націю) і соціальний інститут (насамперед державу), що зумовило загострення в українській суспільно-політичній свідомості *ціннісного конфлікту* між ними. Проблему українські мислителі намагалися вирішити через надання ціннісної переваги або соціальному суб’єктові, або соціальному інституту, або ж через встановлення між ними чіткої аксіологічної субординації. Відповідно до визначених пріоритетів, українські концепції суб’єкта історії, на нашу думку, увійшли до складу однієї з двох генеральних історіософських систем – субстанційної або інституційної.

Терміном *субстанційна історіософія* позначаємо сукупність українських історіософських концепцій, автори яких віддавали ціннісну перевагу і, відповідно, оцінювали як головний суб’єкт історії соціальну спільноту (народ, націю, клас) або особу. Названі “актори” суспільного буття виступають у концепціях даного виду своєрідною “субстанцією” історії, ключовою цінністю й центральною фігурою її розвитку. Одночасно соціальні інститути (державна, церква, збройні сили тощо) у субстанційній історіософії переважно оцінюються як своєрідні “акциденції” – неістотні, другорядні, змінні, мінущі історичні сили, котрі нерідко протистоять соціальному суб’єктові як сутнісній силі історії.

Представники *інституційної історіософії* в центр власної аксіологічної системи й суспільного буття загалом ставили соціальні інститути (насамперед державу і церкву). Крізь призму ключових суб’єктів-цінностей автори історіософських концепцій визначали місце, оцінювали роль та значення всіх індивідуальних і колективних суб’єктів суспільного буття.

Українська історіософія кінця XIX – першої чверті XX ст. відзначається значною асиметрією аксіологічних концепцій. Якщо до виразників субстанційної історіософії слід віднести представників усіх напрямів народництва, а також Д.Донцова з його оригінальною теорією чинного націоналізму, то до числа репрезентантів інституційної історіософії можна впевнено зарахувати лише авторів консервативних концепцій, ідеї яких так і не посіли провідних позицій в українському науковому та громадському світогляді. Ось чому є підстави говорити про існування в українській історіософії *субстанційної традиції* та *інституційної тенденції* щодо тлумачення проблеми суб’єкта історії.

Зазначимо, що ціннісна опозиція соціального суб’єкта й соціального інституту в українській історіософії кінця XIX – першої чверті XX ст. виникла внаслідок постановки мислителями на чільне місце суспільного буття і, відповідно, в центр наукових проєктів великих “історичних” колективних утворень, а не людини, яка завжди є головною дійовою особою суспільства й ключовою цінністю історії, незалежно від теоретичних побудов та ідеологічних домінант. Українські історіософи, як правило, нехтували цю тезу, майже одногосно визнану сьогодні у філософському світі. Як наслідок, відповідно до ідеологем репрезентованого напрямку, кожен дослідник прикладав усе своє вміння й натхнення для обґрунтування пріоритетності своєї центральної цінності, свого суб’єкта-творця в історії, нещадно і, на жаль, не завжди об’єктивно критикуючи аксіологічні системи опонентів. Це, здавалось би, суто теоретичне протистояння вийшло далеко за межі академічних кабінетів і стало частиною українського політичного конфлікту, переросло в одну з передумов поразок українських національних змагань. Залишки ціннісного конфлікту соціального суб’єкта й соціального інституту, дивного й незрозумілого для європейської суспільної думки, з української суспільної свідомості повністю не викоренені на сьогодні. Усебічне дослідження цього явища є однією з передумов його подолання, що сприятиме утвердженню й гармонійному розвитку української держави та української нації.

1. Грушевський М. Українці / М. Грушевський // Грушевський М. Історія України. – К. : Освіта, 1992. – С. 221–241.
2. Павлик М. Відповідь Ювілята / М. Павлик // Ювілей 30-літньої діяльності Михайла Павлика, (1874–1904). – Львів : З друкарні Народової (Манецких), 1905. – С. 68–78.
3. Грушевський М. Національные моменты въ аграрномъ вопросе / М. Грушевський // Грушевський М. Освобождение Россіи и украинскій вопросъ : статьи и заметки. – С.-Петербургъ : Общественная Польза, 1907. – С. 141–145.
4. Грушевський М. Володимир Боніфатійович Антонович : (1834–1908–1984). – Нью-Йорк ; Мюнхен ; Торонто : Українське Історичне Товариство, 1985. – 64 с.
5. Лютий Т. Нігілізм: анатомія Ніщо / Т. Лютий. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 296 с.
6. Зіньківський Т. Молода Україна, її становище і шлях / Т.Зіньківський // Писання Трохима Зіньківського [зредагував Василь Зайченко]. – Львів : Друкарня НТШ, 1896. – Кн. 2. – С. 81–119.
7. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської / Б. Грінченко // Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу // [упоряд. А. Жуковський]. – К. : Інститут археографії НАН України, 1994. – С. 35–145.
8. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – [3-тє вид.]. – Лондон : Українська Видавнича Спілка, 1966. – 363 с.
9. Томашівський С. Під колесами історії / С. Томашівський. – [2-ге вид.]. – Нью-Йорк : Видавнича Корпорація “Булава”, 1962. – 111 с.
10. Липинський В. Релігія і церква в історії України / В. Липинський. – [2-ге вид.]. – Нью-Йорк : Видавнича Корпорація “Булава”, 1956. – 111 с.
11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів : про ідею і організацію українського монархізму. (Писані 1919–1926) / В. Липинський. – Нью-Йорк : Видавнича Корпорація “Булава”, 1954. – XLVIII, 470 с.

In the article the subject of community development is investigated as a social value of Ukrainian philosophical-historical projects of the end of XIX – the first fourths of XX ages. For the sake of adequate analysis of valued hierarchies of subjects of history, mine-out Ukrainian social and political and philosophical-historical directions of period, classification of subjects of history is offered in accordance with the estimations of meaningfulness of their activity in public processes.

Key words: *subject of history, value, paradigm, substation and institutional historiosophic systems, pro-ethnic (narodnytsvo), nationalism, conservatism.*